



Капліна О. В.
д.ю.н., професор,
завідувачка кафедри кримінального
процесу
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ХАРКІВСЬКА ШКОЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: НЕЗАБУТНІ ІМЕНА

У нашому житті є люди, які залишають слід у душі та серці, своїм прикладом навчають, надихають, виховують. Саме таким є для мене професор Семен Аронович Альперт.

З гордістю можу сказати, що мені пощастило – доля подарувала можливість працювати поряд із ним, відвідувати його лекції та практичні заняття, розмовляти, задавати питання, отримувати відповіді, розмишляти над ними, брати приклад та будувати свою професійну діяльність з урахуванням того, чому навчали наші вчителі.

Але все по порядку.

Семен Аронович Альперт народився 26 березня 1923 року в м. Харкові. Мрії відразу по закінченні школи вступити на навчання до правничого інституту не судилося здійснитися, адже розпочалася Друга світова війна, на фронтах якої Семен Аронович провів чотири роки – із 12 жовтня 1941 року по 29 вересня 1945 року.

За зразкове виконання бойових завдань і виявлені при цьому доблесть і мужність С. А. Альперт нагороджений орденами Червоної зірки (1944), Вітчизняної війни II ступеня (1985), медалями «За бойові заслуги» (1944), «За звільнення Варшави» (1945), «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945» (1945).

Лише в 1945 році Семен Аронович реалізував свою мрію і вступив на навчання до Харківського юридичного інституту, який успішно закінчив у 1948 році. Нам, у яких зараз є надсучасні технології для навчання, складно собі уявити, у яких умовах навчалися студенти перших повоєнних наборів на навчання. Ті страшні картини зберегли для

потомків архівні фото. Центральний корпус, який є пам'ятником архітектури, творінням великого Олексія Миколайовича Бекетова, був повністю зруйнованим. Залишилися тільки обгорілі стіни, мовчазно нагадуючи про те, що тут колись лунали голоси студентів, квапливо збігали вгору сходами, ті, хто спізнилися на заняття, статечно йшли коридорами на лекції викладачі, вирувало наукове життя.

Керівництву нічого не залишалося, як відновити роботу Інституту в «червоній» прибудові до основного корпусу. Тоді, в далекому 1945-му, аудиторії не опалювалися, у стінах зяяли проломи, віконні рами і двері було вибито, електропроводку зірвано, не було стільців і столів. По згадках тодішніх студентів, вони приходили на заняття зі своїми стільцями або табуретами. Однак велика жага до мирного життя й навчання вселяли оптимізм, надавали їм сил, натхнення й надію на мирне майбутнє й повну відбудову України. Викладачі і студенти у вільний від навчання час допомагали відновлювати Інститут, перетворювалися на мулярів, покрівельників, сантехніків, столярів, малярів.

Саме в такі часи орденоносець-фронтовик, молодший сержант Семен Альперт, листоноша 704 воєнно-поштової станції 143 стрілецької Конотопсько-Коростенської дивізії, після демобілізації 29 вересня 1945 року вступив на перший курс Харківського юридичного інституту.

Талановиті педагоги, незважаючи на складні часи, змогли прищепити Семену Ароновичу любов до правничої професії, сформувати покликання до наукового пошуку, який привів його до аспірантури рідного вишу та завдяки якому 50 років свого подальшого життя вчений віддав рідній alma mater. Отже, з 1948 року С. А. Альперт – аспірант кафедри кримінального процесу.

У 1952 році під керівництвом доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки УРСР, засновника харківської школи кримінального процесуального права Мориця Марковича Гродзинського Семен Аронович захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Потерпевший в советском уголовном процессе».

Усе наступне життя С. А. Альперта було пов'язано з Харківським юридичним інститутом, наукою і вихованням майбутніх правників. Він пройшов шлях від асистента до доцента, професора (1985) і завідувача кафедри кримінального процесу, яку очолював з 1982 по 1992 роки.

Семен Аронович читав лекції з кримінального права (Загальна частина), проблем загальної теорії держави і права, основ бухгалтерського обліку і судово-бухгалтерської експертизи, організації суду та прокуратури, основ судово-ораторського мистецтва.

Після смерті 22 листопада 1962 року М. М. Гродзинського Семену Ароновичу було доручено викладання курсу «Кримінальний процес».

До кола наукових інтересів Семена Ароновича належали найактуальніші проблеми кримінального судочинства, як-от: засади кримінального процесу, процесуальний статус його суб'єктів, теорія кримінальних процесуальних функцій.

Продовжуючи наукові розвідки свого вчителя М. М. Гродзинського, окремим напрямом свого наукового пошуку Семен Аронович обрав теорію доказів з її різноплановими аспектами. У 1968-му, а згодом і в 1974 році світ побачили коментарі до Кримінально-процесуального кодексу УРСР (відп. ред. М. Т. Самаєв), у яких автором глави 5 «Докази» стає саме С. А. Альперт.



У кафедральному підручнику з кримінального процесу за редакцією Абрама Львовича Ривліна (1971) Семен Аронович, розвиваючи науковий спадок свого вчителя, разом зі своїм другом по науці й життю Марком Ігоровичем Бажановим пише розділи «Докази» і «Види доказів». Згодом у підручнику з кримінального процесу 1978 року за редакцією М. І. Бажанова і Ю. М. Грошевого написання розділу 5 «Докази» також доручається доценту С. А. Альперту.

Семен Аронович був справжнім майстром і вмів чітко й доступно викладати науковий текст. Той, хто тримав у руках його роботи, такі як «Учасники радянського кримінального процесу» (1965), «Провадження з кримінальних справ, які порушені за скаргю потерпілого» (1976), «Обвинувачення у радянському кримінальному процесі» (1974), «Захист у радянському кримінальному процесі прав та законних інтересів осіб, які зазнали майнової шкоди від злочину» (1984), «Суб'єкти кримінального процесу» (1997) та ін., статті, розділи підручників і коментарів, завжди відмічали особливий науковий стиль написання, якому були притаманні логічність, грамотність, ясність, послідовність. Це був, безумовно, академічний, строгий стиль, але простий навіть при викладенні змістовно складних для усвідомлення питань. Здавалося, що автор, перш ніж текст побачить світ, титанічним трудом його шліфує, відсікає все зайве, відточує термінологію, «зважає» доречність словосполучень, удосконалює кожен рядок, продумує кожну кому.

Талант науковця в написанні текстів яскраво проявлявся й при читанні ним лекцій, що зазвичай детермінується таким даром, знаходиться з ним в кореляції. Мистецтвом структурування лекційного матеріалу, його донесення до слухачів Семен Аронович володів досконало. Цікавий лекційний матеріал у сукупності з умінням його подати і справжньою природною інтелігентністю творили «магію» лекцій Семена Ароновича Альперта, саме за це студенти його не просто поважали, а й обожнювали. Серед його учнів і колег ім'я «Семен Аронович Альперт» було своєрідним синонімом слова «професор» і навпаки.

Науково-педагогічна діяльність Семена Ароновича Альперта поєднувалася з юридичною практикою. Тривалий час він був членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, разом із Юрієм Михайловичем Грошевим працював у Комісії з розробки Концепції судово-правової реформи в Україні, створеної розпорядженням Президента України, робочій групі Кабінету Міністрів України з підготовки проєкту Кримінально-процесуального кодексу України, брав участь у розробленні проєктів постанов Пленуму Верховного Суду України, висловлював пропозиції та зауваження щодо проєктів законів України, читав лекції суддям і прокурорам.

Під керівництвом професора С. А. Альперта підготували і захистили кандидатські дисертації М. В. Скорик (1967), В. С. Зеленецький (1969), Л. Г. Пономаренко (1987), І. Ю. Потьомкін (1994), О. Г. Шило (1997).

Учні С. А. Альперта – Володимир Серафимович Зеленецький, Ольга Георгіївна Шило, В'ячеслав Віталійович Вапнярчук, які захистили дисертації на здобуття наукового ступеня доктор юридичних наук, стали знаними науковцями, які зробили істотний внесок у науку кримінального процесу України. Сергій Борисович Фомін (кандидат юридичних наук, доцент) гідно продовжує справу свого вчителя, працюючи суддею Верховного Суду. Сергій Григорович Волкотруб (кандидат юридичних наук, доцент) передає досвід сту-

дентам, працюючи доцентом кафедри кримінального процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Кожний аспірант, який виходив на захист дисертації, представляючи свою роботу колегам, мріяв, щоб його працю обов'язково прочитав Семен Аронович, бо ніхто більше на кафедрі не міг так майстерно допомогти усунути речові помилки та перебудувати речення, після чого воно ставало логічним та структурованим. Я дуже шкодую, що не залишила зауваження Семена Ароновича, які були викладені його каліграфічним почерком на сторінках моєї майбутньої кандидатської дисертації, хоча вони довго зберігалися в моєму архіві. Коли ти молодий науковець, тобі здається, що життя вчителів буде вічним, а спілкування з ними триватиме ще багато-багато років.

Семен Аронович завжди був доброзичливим, уважним, дуже коректним навіть у своїй критиці, по-доброму ставився до молодого покоління науковців, бачив у них майбутніх колег. Ці традиції зберігаються й досі на кафедрі кримінального процесу.

Хотілося також згадати про дружбу Семена Ароновича з професором Марком Ігоревичем Бажановим. Неодноразово я спостерігала на кафедрі (яка знаходилася поряд з кафедрою кримінального права), як жартували ці друзі, як горів вогонь у їхніх очах, як вони поважали один одного, як, коли вони були разом, здавалося, що роки не владні над ними, – вони, як і раніше, молоді душею, за плечима немає спогадів про війну, тягря прожитих років. Такі миті на кафедрі були прекрасними, вчили нас простій людській безкорисливій дружбі, пронесеній через десятиліття, відданості, тобто тим людським якостям, яких зараз уже, напевно, немає.

Семена Ароновича Альперта сміливо можна назвати фундатором наукового напрямку, який пов'язано з дослідженням процесуального становища потерпілого в кримінальному провадженні та відшкодування шкоди, завданої злочином, який виник та успішно розвивається зараз його послідовниками в межах школи кримінального процесуального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

За вагомий особистий внесок у розвиток освіти, упровадження сучасних методів навчання й виховання молоді в 1998 році С. А. Альперту було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник народної освіти України».

Семен Аронович мав грандіозні плани на майбутнє – підготовка глав підручника «Кримінальний процес» з урахуванням суттєвих змін у підходах до розуміння завдань кримінального процесу в демократичній незалежній, правовій державі, переосмислення функцій суду у кримінальному провадженні, захист прав і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, керівництво аспірантами (В. В. Вапнярчуком, С. Б. Фомінім, С. Г. Волкотрубом). Проте їм, на жаль, не судилося реалізуватися – 9 червня 1999 року Семен Аронович Альперт раптово пішов із життя.

Професор Семен Аронович Альперт був і залишається авторитетним українським вченим, гідним представником харківської школи кримінального процесуального права, пам'ять про якого свято зберігається його учнями й колегами.

